

Kabdebó Lóránt

Létezésünk: az „ideális” és a „torz” szembesítése

(A tóth menyhért-énekek csodája)

Aznap, amint megérkezett Pintér Lajos barátom legújabb verskötete, izgatottan kaptam ki a borítékból, és gyorsan kezdtem pergetni olvasását. Féltettem szerzőjét. De amint a végére értem, megnyugodva zártam össze. Ezek a versek nem esszék, tanulmányok egy nagyra tartott festőről. Életünk nagy kalandja ez a kötet: az „ideális” és a „torz” szembesítésének alkalmá.

A véletlen úgy hozta, hogy most, egy időben két nagy magyar huszadik századi festőnk egymáshoz hasonló varázsoló tevékenységét figyelhettem meg. A Szülőföld Kiadó igazgatója, Farkas Csaba az általa megjelentetett albummal ajándékozott meg, amely Giczzy János, „Sopron festője” legfontosabb képeit és a művészetét magyarázó tanulmányokat gyűjtötte egybe, és ugyanekkor Pintér Lajos barátom „Kecskemét festője”, Tóth Menyhért sajátos világlátását alakította verssé legújabb kötetében, *tóth menyhért-énekek* címmel. Mindkét festő hasonló világlátást kelt életre művészetével: a nyomorúság és a valóság kétségbejítő materialitását szembesíti az elgyönyörködés lehetőségével létezésünk csodájában.

Hadd kezdjem a Pintér Lajos barátom küldött kötetében megjelenített költői kettős látásának bemutatását magyarázandó azzal az írással, amelyet Szopori Nagy Lajos, valahai Kolhoz-köri ifjúkori barátom értelmezését követve fogalmaztam meg éppen a napokban, bemutatva a Giczzy-festészet hasonló kettős világlátás csodáját:

„A nem sokkal több mint háromszáz lelket számláló Alsószopor és Marc Chagall, a torzulásig megrokkant, az ideálképtől oly távolra kerülő szenvedő emberiség és a glóriával széppé varázsolt gótikus és barokk üdvözültek, a kommunista kényszerek közt élő festőnövendék, és a maga metafizikai világát festményekben elkötelezetten élénk táró festőművész – kell ennél nagyobb fesztáv a huszadik század ellentmondásainak művészetbe emelésében? Döbbenet lapozom a Szülőföld Könyvkiadó impozáns találásában az eddig »Sopron festőjeként« tudatosított »vidéki« festőóriást, Giczzy Jánost. Barátom sokszor emlegette: ők ketten származtak abból a kis faluból, és mindketten magukkal hozták, ami egy jó tanítótól útravalóul kapható. Szopori Nagy Lajos, a finn kultúra neves közvetítőjének apja volt mindkettőjük szellemének alapozója. Értőn meg is találja az egyik kiállításról írva festőbarátja legjellegzetesebb, oximoronként egymással szemben álló önértelmességét, amelyet most az album mottójaként olvashatunk. Miként helyezi el festészetében Giczzy János faluját a végtelenben? »...szinte magától összeállt egy motívumkincs, melyből a falunk, a föld, apám, anyám, nagyszüleim, az ő kezük nyomát őrző eszközök, mind-mind a képi beszéd részeivé szublimálhatók, olyan képi beszéd részeivé, amely talán képes kifejezni az egyéni

élményeken túl egy tágabb régió gyötrelmeit és vágyakozásait.« És szemben vele felviláglantja világértését: »Ha léások a földbe vagy az emlékezetbe, s keresek-kutatok régi holmik, eszközök, események után, sosemvoltnak vélt, de valójában csak elfelejtett dolgok kerülnek elő, ismerősökkel keveredve. Szürrealista világ ez: tárgyak, emberek, élők és rég meghaltak. Mindez egymás mellett, egymás alatt térben és időben.« Giczzy János festészetének sugárzó lényegét barátom valaha ebből olvasta ki: »Eltűnődtem: vajon az a cél vezette-e, hogy egyértelműen világossá tegye, egész életműve Alsziporból nő ki, és minden ecsetvonásával azt festi – vagy éppen azt kívánja megmutatni, milyen messzire távolodott el művészetében szülőfalujától, az alszipori mentalitástól? Így jelez hát együtt, egyszerre közelséget és távolodást. Csak akinek van talaj a lába alatt, az rugaszkodhat el róla – és tőle.«

Amint pedig e sorokat idemásolom, hirtelen a modern művészetet számomra befogadhatóvá varázsoló Bartók meghatározó művészeti oximoronja jelenik meg, amint a huszadik század kezdeteitől felmutatta a világnak az „ideális” és „torz” szembenállását, melynek segítségével magam is tájékozodom létezésem világában. Ez segített értelmezni kutatásaim során Szabó Lőrinc egy 1940-ben elhangzott rádió-előadását: „Amit a teológia, a metafizika, a kozmogónia, a lélektan, sőt az ismeretelmélet és a természettudomány megmunkál, azt az érzelem és a képzelet jogán, rendszer és módszer nélkül, egy kicsit a maga nyersanyagának tekinti a költő is. Isten végtelen téma, minden út hozzá vezethet. Akiben van fantázia, az akkor sem tud hitetlen lenni, ha annak hiszi magát. Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csendes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nemegyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai.”

Ez a Bartók, Szabó Lőrinc, Giczzy János, Tóth Menyhért (és persze a sort folytatva a huszadik század magyar és nagyvilági művészetének legnagyobbjai) által felmutatott oximoron annak a feszültségnek a megtestesülése, amely a materiális valóság súlyos, az ember és világa rajzolatát eltorzító képét a sugárzó szépség glóriájával szembesítve illesztheti az ember sorsát létezésébe. A sorsköltészet és a létköltészet szembesítésének ars poeticáját beteljesítve.

Pintér Lajos barátom mostani kötetében ehhez a világ művészetét korunkban meghatározó ars poeticához kapcsolódik, szemében *tóth menyhért* a Németh László-i *Irgalom* „sérült emberisége”, aki a villoni kockázatú otthontalan-csavargó életformát magára vállaló, alkotásban visszataszító és szenvedő formáltságát hordozó lényével – az élet szépségét sugárzó világlátás boldogságát hordozza. A sötétség torz megjelenése ellenében a fehér szépség sugárzásának megformálója. Ezáltal pedig Pintér Lajos költő számára alkalmul szolgálhat az ekként megtestesített „ideális”–„torz” oximoronnak a költészetbe való átvezetésére. A létezés eseményességének megszenvedettségében (megélt és képzelt anekdotáiban) megtalálni a szépséget sugárzó örömet. Ezáltal sikerül Pintér Lajosnak mostani kötete meséinek, a *tóth menyhért-énekeknek* a nagy költészet szintjére emelése.

* * *

Kövessük, miként is formálódik mindez egyéni teljesítményé Pintér Lajos kötetében!

Az egyik látszólag szerényen hangolt vers első versszakában a „festő” ráébred az egyik legnépszerűbb magyar népdal szövegében élete sikertelenségére:

*hej halászok
mit fogott a hálótok
nem fogott az egyebet
pirosszárnyú keszeget
énekeled*

Az ezt követő párhuzamosnak látszó versszakban: A „festő” énekeli a jelenet megfordítását? Vagy maga a „költő” értékeli át a sikertelen életet értékalkotó csodává? Lényegében maga az „ének” alakítja a sorsköltészetet a létköltészetben való tájékozódás nagy sikerű metafizikai pillanatává:

*kivetette hálóját
a hajnali eget
és nem fogott mást
csak csillagokat krisztus
a legfőbb halász
énekelem*

Ezáltal a magyar vers egy remekét kiénekelve.

Persze vannak ennek bonyolultabb megvalósításai is. Hiszen ugyanez az ellentmondó egymást kiegészítés adja Pintér Lajos legújabb kötetének lépcsődátát. Egyszerre mutat be egy-egy (vélt vagy valóban megtörtént) anekdotikus jelenetet *tóth menyhért* életéből, mindennapi életünk keserves valóságának megidézésével, és ugyanakkor ebben a valóságban benne sugárzik a festő által a látásában magával hordozott ideálkép, amely most már a Pintér-versben kel életre, egyszerre bemutatva a valóság torzzá formálódását és ugyanannak a torz világnak a kigömbölyödő, a létezésben elgyönyörködő ideálképét.

*barátom pajtikám
nekem minden
formám kerek
terhes asszonyok
cipóhasán
a parasztsalád csodás
körén át látom
kereeknek a világot
síró nevető
arcotokat is
bár csontsovány
kereeknek látom*

majd ekként összegezi a „költő”:

*barátom pajtikám
nekem minden
formám kerek
terhes asszonyok
cipóhasán át látok
azon át látom
kereknek a világot*

És most hadd idézzem Pintér Lajos talán legszebb *tóth menyhért-énekét*, amelyikben saját magát is beleépíti az anekdotába:

*apró gyerek voltam
amikor a csongrádi
piacon járt tóth menyhért
a kiváló festő
hogy a körte nénémasszony
kérdezte nagymamámat
nagymamám körtét árult
de virágokat is és
zöldségeket mindazt
mi a bolgárkertészetben megterem
magam pedig csöpp gyerek
ott tébláboltam
nagymama mellett
a hajnali zsongó piacon
maga szép asszony
mondta a festő
szép fáradt paraszti
arca van
lefesténém*

A tébláboló gyermek ennek a kimondott szépségnek az emlékével találkozik utóbb a megfestett képpel, a valóságos kép szomorúságát szembesíti magában a szépség kimondott emlékével:

*később
évekkel később
láttam a festményt
láttam lecsupaszítva
nagymamámat
az eszményt
és csak szaladtam
rohantam a zszibongó
hajnali piacon*

*és kiabáltam kipirultam
az én nagymamám
szebb kiáltottam
az én nagymamám
szebb
ezerte szebb szegény*

Pintér Lajos ebben a versben éli magáévá az élet gonosz és rútságát a létezés örömteli, boldogsággal telített, szépségnek nevezhető szemléletével. Ebben a versben megfordítja a *tóth menyhért-énekek* szerkezetét. Amit a festő kimondott, azt most már ő maga keresi, fut érte, szándékozik a maga válaszaként beleépíteni a létezés értelméről és értékéről általa keresett értelmezésébe. Közbe beékel egy önálló verset, mely nem *tóth menyus-anekdotához* kapcsolódik, hanem már önálló Pintér-vers, Mese-formában, a sors- és létköltészet oximoronját felvetve:

*elmentem a világ végéig
lelógattam a lábam
– mint a mesében –
s láttam
ott birkóznak ketten
a teremtő ember
s a teremtett isten*

És végül túllépve ezen a „mesén” is, *tóth menyhért-énekként* biztosan kimondja az emberlét személyes értelmének, a ránk mért szépségnek biztosságát és biztonságát:

*s magam elé
motyogom még
életem
a világegészből
letört rész volt
szép volt motyogom
nagyon szép volt*

És ezzel – a kötet utolsó versének utolsó soraiból visszatekintve kötete egészére – költészetében elhelyezi az ember létezését a világegészből, és hangsúlyozza ennek az emberlétnek a mindent felülíró szépséges mivoltát.

Végül is Pintér Lajos, követve eddigi költői útjának kérdező hangnemét, legújabb kötetében rátalál az emberi létezés szépségének oximoronjára. Egy nagy festő kettős látását átvéve rátalál költészete kérdező mivoltának feleletére. Tudatosítja a valóság nehéz és keserves materialitását, és ellenében a létezésben elhelyezett emberi élet lényegi szépségét fogadja *ars poeticus* költői pozíciójává.

* * *

És most megkérdezem saját magamat, miért kedveltem meg Pintér Lajos legújabb kötetét, kritikusként bemért teljesítménye értékelésén túl, miért érzem az általa verssé alakított „ideális”–„torz” szembesítésű oximoront személyes olvasói

nyereségemnek is, miért éppen ezzel az írással jelentkezem a *Forrás* folyóirat kerek számú évfordulóját ünneplő kettős szám egyik felkért résztvevőjeként?

Mert a kritikus elemzésem során bemutatott oximoront aktuális életrecept-énekekké alakító verskötetet kritikám írása során átfordítottam saját magam létezésének magyarázatává. Végül is minden jó alkotás így válik egyben olvasójának önvizsgálatává. Miként is?

Családom magyar-örményként, a világ első keresztény államának magyar földre, Erdély fejedelme hívására pár százada elszármazott honpolgáraként él, apám Trianon után Magyarországra áttelepült életét egy zsidó származású, de házasságával már évekkel megszületésem előtt a katolicizmust vállaló asszony-nyal összekötve, élete menetét a felelősségteljes féltések sorozatává avatta. Én magam a háborús, a holokausztot áttetető, majd a polgári származást bűnként értékelő kommunista rendszerben (ahol apámnak a magát szakmájára utaló megszólítást: „mérnök úr” – „magát uraztatja” váddá formálták) tanultam meg félni minden pillanatban, közben az embermentést és a kultúrafelmutatást vállalva számtalan megalkuvó kompromisszumot végig magamra mérve – mégis a teremtett világ hitét minden élethelyzetben megvalló, a létezésben való keserves ténykedéseim eredményeinek szépségében megnyugvást leltem. Túléltem diktatúrákat, sikerült barátaimat menteni, folyóiratot (a *Napjainkat*) szervezni, és benne értékes költőket (a Heteket) nemzedéki összefogáshoz segíteni, a *Kő hull apadó kútba*, a *Fancsikó és Pinta*, valamint az *Apám darabokban* című maradandó értékű könyveknek első kritikusja, valamint Oravecz Imre és Tandori Dezső első hazai közlő szerkesztője lehettem, szemébe mondtam Esterházy Péternek, hogy őt tartom a huszadik század második fele legnagyobb magyar írójának, de egyetlen mondatával sem tudok egyetérteni, amit ő örömmel fogadva, legközelebbi találkozásunkkor el is ismételtetett velem, és amikor kollégáim kényszerű és mulandó témák malomkövei között őrlődtek, magam, bár hivatalos támogatás (aspirantúra) nélkül, de Szabó Lőrinc monográfusa és szövegüniverzuma közreadójaként a tudományos életben gyönyört tudtam szerezni magamnak minden leírt mondatommal. Torz alakítások kísérték életemet? Biztosan. De ugyanakkor a segítségnyújtás szépségét magamba gyűjthettem? Remélem. Az én létezésemben is ott érzem az „ideális” és „torz” oximoronját? Feltétlen. Akkor kimondhatom, hogy Pintér Lajos barátom *tóth menyhért-énekek* című kötete akár az én létezésem oximoronját is felmutatja? Igen, minden bizonnyal!

Hadd zárjam írásomat egy magam átélte, Pintér Lajostól eltanult formálású „énekel”: A napokban, kórházban, egy alkalmi, fájdalmasnak mondott műtéti igazítás szenvedését feledtették az általam korábban nem is ismert főorvos életművemet részletező méltató szavai. Amint a jelenetet utóbb elmeséltem, orvos barátaim rácsodáltak. Mire? Amit írásomban az „ideális” és a „torz” oximoronjaként igyekeztem életreceptként tudatosítani.

(Pintér Lajos: *tóth menyhért-énekek*, Orpheusz Kiadó, 2018)